

НІМЕЦЬКИЙ ДОСВІД УПРАВЛІННЯ РЕГІОНАЛЬНИМ РОЗВИТКОМ: АСПЕКТИ ПРОСТОРОВОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ

Гукалова І. В.

ВСТУП

До вивчення досвіду регіональної політики в багатьох країнах вчені неодноразово зверталися, отже можливості впровадження тих чи інших принципів управління розвитком територій в українських реаліях мали б бути дуже добре вивченими. Проте життя породжує нові виклики, найжахливіший з яких – це війна. Тому пошук української моделі регіональної політики, навіть за умов завершення реформи децентралізації продовжується, притому вочевидь трансформуються і значно розширюються її цілі. Вивчення досвіду наднаціональної і національних політик регіонального розвитку в ЄС і окремих країнах-членах залишається вкрай актуальним для України з огляду на її євроінтеграційні прагнення і останні геополітичні зрушення, старі і поновлені виклики згуртованості та інтеграції.

1. Згуртованість і справедливість в якості пріоритетів просторової політики Європейського Союзу

В Європейському Союзі, як інтеграційному утворенні, є необхідність сприяння економічній, соціальній та екологічній згуртованості країн (регіонів) для гармонійного розвитку всього суспільства. У відповідності до цієї доктрини, великі регіональні відмінності між окремими територіями ЄС мають бути мінімізовані. Провідником та інструментом гармонізації просторового розвитку є заходи регіональної політики ЄС, яка так і називається – політика економічного та соціального згуртування (Economic and Social Cohesion). Відзначимо, що політика регіонального розвитку (просторова політика ЄС) – це різновид міжнародної, державної та внутрішньодержавної діяльності політичних суб'єктів з метою забезпечення збалансованого регіонального розвитку, створення та перерозподілу економічних, соціальних та інших ресурсів між регіонами заради досягнення визначених стратегічних цілей розвитку, створення комфортного, безпечного середовища для проживання людини¹. Вона відображає один із головних принципів ЄС – принцип солідарності, заснований на тому, що

¹ Регіональна політика Європейського Союзу : підручник / за ред. В. Чужикова. Київ : КНЕУ, 2016. 495 с. URL: https://kneu.edu.ua/userfiles/evrointegracii/Pidruchnuk_ERDM_2016.pdf

багаті країни-донори роблять свій внесок у розвиток регіонів з менш розвинутою економікою для підвищення якості життя громадян усієї Європи. Створення відкритого та гнучкого суспільства з високою зайнятістю знаходиться в центрі уваги поряд з акцентом на збалансованому зростанні, інноваціях та конкурентоспроможності.

Політика згуртованості ЄС має на меті зміцнити економічну, соціальну та територіальну єдність та виправити існуючий дисбаланс між країнами та регіонами Європи. За фінансовим планом підтримки політики згуртованості на 2021–2027 рр. передбачено 392 млрд євро на наступні 5 цілей²:

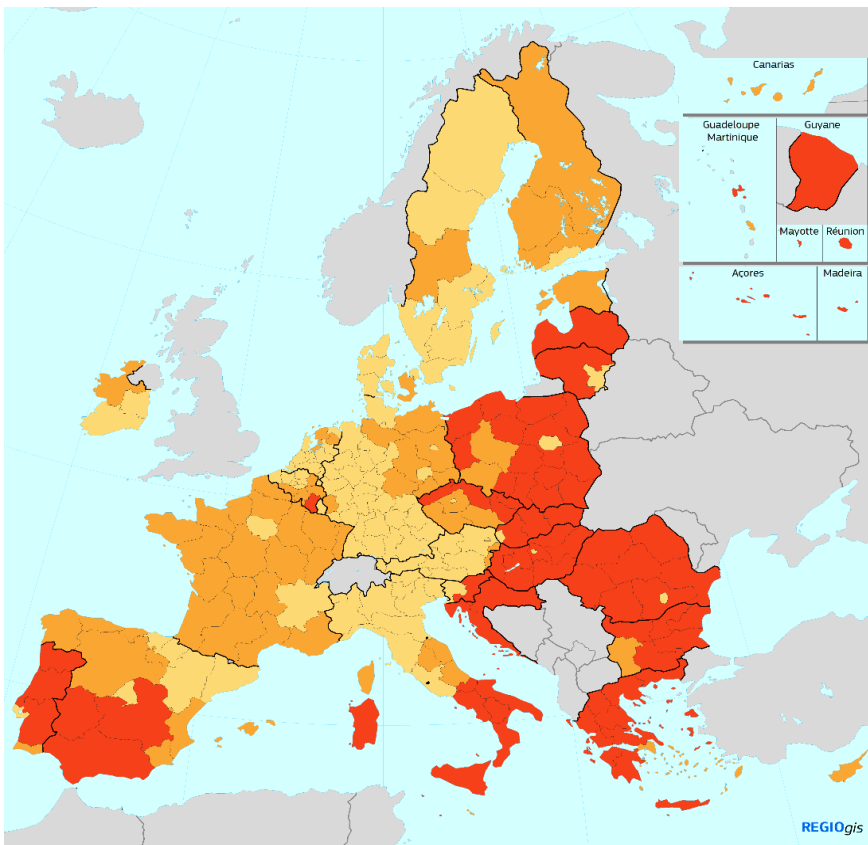
- Більш конкурентоспроможна та розумніша Європа;
- Більш зелена, низьковуглецева з переходом економіка до нульового рівня викидів;
- Більш зв'язана Європа за рахунок підвищення мобільності;
- Більш соціальна та інклюзивна Європа;
- Європа, яка є ближчою до громадян шляхом сприяння збалансованому розвитку всіх типів територій.

Щодо інвестицій у робочі місця та зростання з Європейського фонду регіонального розвитку, Європейського соціального фонду, Фонду згуртованості виділено три категорії регіонів підтримки на рівні NUT S 2 (рис. 1):

- 1) Найменш розвинені регіони із ВВП на душу населення < 75 % від середнього показника по ЄС;
- 2) Перехідні регіони з душевим ВВП від 75 % до 100 % від середнього по ЄС;
- 3) Розвинені регіони з ВВП на душу населення вищим за середній показник по ЄС.

Окремим великим пунктом фінансування вже багато років виступають програми Європейського територіального співробітництва INTRREG, які охоплюють регіони декількох країн.

² Cohesion policy 2021–2027 – budget in brief. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/en/newsroom/panorama/2021/12/12-01-2021-cohesion-policy-2021-2027-budget-in-brief



Investment for jobs and growth goal (ERDF and ESF+) eligibility, 2021-2027

Categories of regions

- Less developed regions (GDP/head (PPS) less than 75% of the EU-27 average)
- Transition regions (GDP/head (PPS) between 75% and 100% of the EU-27 average)
- More developed regions (GDP/head (PPS) above 100% of the EU-27 average)

GDP/head: average 2015-2016-2017

0 500 km

© EuroGeographics Association for the administrative boundaries

Рис. 1. Категорії регіонів підтримки в рамках політики згуртованості ЄС, 2021–2027 рр.³

³ Regional Cohesion in Europe 2020–2021: Insights from the EIB Investment Survey. URL: https://www.eib.org/attachments/publications/eibis_2020_regional_cohesion_en.pdf

Основоположним документом в Європейському Союзі, який затвердив пріоритети економічного, соціального, екологічного згуртування держав-членів, була Європейська перспектива просторового розвитку, ухвалена в 1999 р.⁴. Згодом, на його основі, у Лейпцигу був погоджений Просторовий порядок денний ЄС від 2007 р.⁵, який виокремив просторову компоненту як таку, що відіграє ключову роль в політиці згуртованості щодо досягнення соціально-економічного добробуту у кожній з країн. Наступні оновлення Просторового порядку денного ЄС відбулися у 2011 р., коли було затверджено напрями розвитку держав-членів до 2020 р.⁶, а у 2020 р. до 2030 р. було визначено пріоритети поступу до Справедливої і Зеленої Європи, яка пропонує «перспективи на майбутнє для всіх місць і людей»⁷.

Логічним продовженням питання територіальної згуртованості є просторова справедливість (*spatial justice*). Концепція просторової справедливості набула популярності з початку 1970-х рр., коли побачили світ праці відомих географів А. Лефевра і Д. Харві⁸, якими було започатковано велику дискусію щодо «прав на простір», справедливого несегрегованого життя, тоді – у капіталістичних містах. У новому тисячолітті дискусія була продовжена Е. Соджею⁹ та його послідовниками, і європейські політики почали розглядати просторову справедливість як життєздатну альтернативу, а іноді як сутність просторової політики згуртованості. Хоча ідея просторової справедливості не розглядається як політична панацея, вона:

а) дозволила науковцям, політикам і громадськості об'єднатися навколо позитивної та амбіційної кінцевої мети, зосередженої на етичній ідеї справедливості;

б) сприяла появі прогресивного дискурсу про регіональний розвиток, який зосереджується на спроможності регіонів і територій

⁴ ESDP European Spatial Development Perspective: Towards Balanced and Sustainable Development of the Territory of the European Union (1999). URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/reports/pdf/sum_en.pdf

⁵ Territorial Agenda of the European Union: Towards a More Competitive and Sustainable Europe of Diverse Regions (2007). URL: https://territorialagenda.eu/wp-content/uploads/Territorial_Tgenda_EU_2007.pdf

⁶ Territorial Agenda of the European Union 2020: Towards an Inclusive, Smart and Sustainable Europe of Diverse Regions (2011). URL: https://territorialagenda.eu/wp-content/uploads/territorial_agenda_2020.pdf

⁷ Territorial Agenda 2030: A Future for All Places (2020). URL: https://territorialagenda.eu/wp-content/uploads/TA2030_jun2021_en.pdf

⁸ Lefebvre H. La Révolution Urbaine. *L'Homme et la société*. 1970, № 18, Sociologie économique et impérialisme. P. 312–315; Harvey D. Social justice and the city. Oxford. 1988. 302 p.

⁹ Soja E. W. The city and spatial justice. URL: <https://www.jssj.org/wp-content/uploads/2012/12/JSSJ1-1en4.pdf>; Soja E. Spatializing the urban. Part I. *City*. № 14/6. P. 629–635. URL: <https://doi.org/10.1080/13604813.2010.539371>

досягати успіху (а не сподіватися на отримання фінансової та інституційної підтримки);

в) дозволила з'явитися різним розумінням розвитку, справедливості, добробуту та якості життя населення, які характерні для територій, на яких вони формуються.

Вчені, які намагалися концептуалізувати просторову справедливість для аналізу політики, наполегливо виступали за право на існування об'єктивних відмінностей між територіями. Деякі з них вказують на те, що простір не є «контейнером» для соціально-економічних процесів¹⁰, тому виникає необхідність дослідити яким чином простір впливає на несправедливість, а також те, як він може надати «справедливі» альтернативи¹¹. Те, що вважається «справедливим», варіюється в просторі, тому люди, громади повинні мати можливість самостійно визначати справедливість¹².

Просторова справедливість сьогодні набуває актуальності як питання і як одночасно мандат для дій в галузі просторового планування. Це відображається, зокрема, в дискусіях про керівні принципи рівних умов життя. Проте саме тут невідповідність між тим, чого можна досягнути і тим, що має бути призводить до різних трактувань «рівних умов життя». Тому деякі автори наголошують на **еквівалентності умов життя** в якості найкращого виразу справедливості з позицій соціальних наук¹³. Це, в свою чергу, інтерпретується в термінах індивідуальної рівності можливостей, що не вимірюється тільки показниками розвитку інфраструктури, а входить у коло питань простору самовідповідальності¹⁴. Нинішні підходи європейської наднаціональної територіальної політики, які продовжують спиратися більше на розподіл ресурсів, і менше – на фактичну просторову організацію та планування, активно критикуються з боку різних країн-членів, адже вони слідуєть наративам зростання, а не наративам розвитку можливостей.

Так або інакше, але в Європі сформувалось декілька «культур» просторового планування, якими визначаються заходи з досягнення просторової справедливості. Досвід Німеччини є особливо цікавим, оскільки специфічні

¹⁰ Soja E. W. *Postmodern Geographies. The Reassertion of Space in Critical Social Theory*. URL: <https://mars1980.github.io/Space/resources/postmoderngeographies.pdf>

¹¹ Fainstein S. S. *Competitiveness, Cohesion, and Governance: Their Implications for Social Justice*. *Int. J. Urban Reg. Res.* 2001, 25, 884–888.

¹² Storper M. *Justice, efficiency and economic geography: Should places help one another to develop?* *Eur. Urban Reg. Stud.* 2011, 18, 3–21.

¹³ Volkmann A. *Sozialräumliche Benachteiligung unter Schrumpfungsbedingungen*. In: Altröck U., Kunze, R. (eds) *Stadterneuerung und Armut. Jahrbuch Stadterneuerung*. Springer VS, 2017. Wiesbaden. S. 151–170. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-658-13418-1_7

¹⁴ Aring J. *Mehr Selbstverantwortung vor Ort. Lokale Gestaltungsmöglichkeiten zur Sicherung der Daseinsvorsorge*. *Stadt und Gemeinde*. 2013. № 1–2. S. 21–23.

причини її історичних, економічних, міграційних особливостей зумовили необхідність застосування дуже різних інструментів регіональної політики¹⁵. Витоки активного регулювання регіонального розвитку у Німеччині пов'язані із формуванням багаторівневого регіоналізму на тлі історично подрібненої території цієї держави, яка зберігалася тут довше, ніж у Франції, Великій Британії чи Іспанії. Незважаючи на те, що ціль територіальної справедливості і згуртованості є відносно новою для ЄС, Німеччина має тривалішу історію дебатів про неї.

2. Система просторового планування у Німеччині: загальна характеристика

Перші кроки німецького регіонального планування датуються 1920–30 рр., коли розпочали свою роботу асоціації регіонального планування. Термін Raumordnung (просторова організація) був введений в обіг у 1925 р.¹⁶ урядовим архітектором і планувальником Г. Лангеном. Згодом він набуває популярності і стає основою для реалізації просторово-економічних планів, спрямованих на поліпшення регіональної структури певних територій.

Після Другої світової війни міжнародну діяльність федеральних земель регулює Основний закон 1949 р., згідно з яким «у тій мірі, в якій землі мають законодавчу компетенцію, вони можуть за згодою федерального уряду укладати договори з іноземними державами» (п. 3, ст. 32)¹⁷. Ще тоді землям і муніципалітетам були передані повні повноваження щодо планування їх територій. У повоєнній Німеччині було дуже скептичне відношення до якого-небудь регулювання територіального розвитку на національному рівні. В результаті, 11 земель, які входили до трьох західних зон окупації, стали відповідати за організацію території, а федеральний рівень визначав для них лише рамкові умови. Реальна присутність федерального рівня влади стала помітною лише з 1950-х рр. З 1963 р. уряд ФРН регулярно публікує доповіді про організацію території, а у 1965 р. був прийнятий федеральний закон, який регулює даний напрям державної політики¹⁸.

¹⁵ Региональная политика стран ЕС. Центр европейских исследований ИМЭМО РАН. Отв.ред. А. В. Кузнецов. М. : ИМЭМО РАН, 2009. 230 с.

¹⁶ Lendi M., & Hübler K.-H. Ethik in der Raumplanung: Zugänge und Reflexionen (Forschungs- und Sitzungsberichte der ARL, Band 221). Hannover: Verl. d. ARL. 2004. 297 S. URL: <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssaar-341693>

¹⁷ Основной закон Федеративной Республики Германии. Конституции государств Европейского союза / под общ. ред. Л. А. Окунькова. М. 1997. С. 181–234.

¹⁸ Raumordnungsgesetz vom 8. April 1965. URL: https://www.bgbl.de/xaver/bgbl/start.xav?start=//%5B@attr_id=%27bgbl165s0306.pdf%27%5D#__bgbl__%2F%2F*%5B%40attr_id%3D%27bgbl165s0306.pdf%27%5D__1653904780951

Сьогодні просторове планування у Німеччині базується на постулатах Порядку денного сталого (збалансованого) розвитку, ухваленого в 1992 р. в Ріо-де-Жанейро. Ця стратегія означає баланс економічних, соціальних та екологічних стратегій розвитку для посилення згуртованості та планування дбайливого використання різних видів ресурсів¹⁹. Як зазначено у Федеральному законі про просторове планування 2008 р., загальною метою просторового планування є «сталій просторовий розвиток, який узгоджує соціальні та економічні потреби території з її екологічними функціями та веде до постійного, масштабного збалансованого порядку з еквівалентними умовами проживання на окремих територіях»²⁰. Задля цього система просторового планування країни складається з надгалузевого просторового планування та просторово релевантного галузевого планування, які організовані як децентралізована багаторівнева система²¹.

Просторова політика в Німеччині відбиває конституційну відданість забезпеченню рівних умов життя (*Gleichwertige Lebensverhältnisse*) та положення про те, що цілі забезпечення справедливості та ефективності є взаємодоповнюючими, а розвиток і підтримка більш слабких регіонів сприймаються на користь країни в цілому²². У Німеччині глибоко продуманою є система державної підтримки регіонального розвитку та програмні інструменти управління розвитком. Одним із видів підтримки регіонального розвитку є надання субсидій для менш розвинених територій.

Після воз'єднання німецьких земель Німеччина поповнила число європейських країн із дуже значними розривами між окремими регіонами, відповідно подолання диспропорцій економічного, а також соціального розвитку на тривалі роки стало проблемою № 1. Якщо окремі райони Німеччини (особливо великі агломерації «старих» земель) продовжували стрімко розвиватися і приваблювати населення, а інші суттєво відставали в рівні та якості життя, то такі відмінності мали б бути прийняті в сенсі теорій справедливості тільки у тому випадку, коли відстаючі райони також мали б свої дивіденди. Повинен існувати

¹⁹ Mertins G., Paal M. Regional Planning in Germany. Institutional framework, instruments and effectiveness. *Estudio de casos sobre planificación regional*. 2011. P. 31–49. URL: <http://www.ub.edu/medame/PRMertins.pdf>

²⁰ Raumordnungsgesetz 2008. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/rog_2008/ROG.pdf

²¹ Waterhout A., Othengrafen F., & Sykes O. Neo-liberalization Processes and Spatial Planning in France, Germany, and the Netherlands: An Exploration. *Planning Practice & Research*. 2013. № 28 (1). P. 141–159.

²² Blum M., McLaughlin E., Hanley N. Accounting for Sustainable Development over the Long-Run: Lessons from Germany. *German Economic Review*. 2019. Vol. 20, Is. 4. P. 410–446. URL: <https://doi-org.proxylibrary.hse.ru/10.1111/geer.12148>

справедливий баланс до просторового розподілу ресурсів, товарів, об'єктів інфраструктури (так звана розподільна справедливість). Тривалий час у Німеччині так і було – чималі кошти були спрямовані на підтримку «нових» земель. Водночас така політика виявилася не досить ефективною, адже насичення товарами не означало створення можливостей для тих чи інших територій бути успішними і конкурентоспроможними. В 2000-ті рр. роль держави вбачалась в іншому: від постачальника до помічника і гаранта основних прав громадян в отриманні ними послуг, а також у безпеці, добробуті, стабільності).

Таким чином, у розвитку просторової політики Німеччини в останні десятиріччя можна виділити десятирічні етапи, починаючи із післявоєнного відновлення країни до вирішення принципово інших завдань просторової згуртованості і справедливості (рис. 2).

У міжнародних порівняннях національних систем планування Німеччину часто розглядають як «батьківщину комплексного (інтегрованого) просторового планування»²³. Саме просторове планування відбувається у рамках децентралізованої структури прийняття рішень. Основними учасниками процесу є федеральний уряд (Bund), 16 урядів федеральних земель (Länder), 114 регіонів (районів) планування та приблизно 14000 муніципалітетів. Система федералізму передбачає те, що реалізація принципів територіального планування знаходиться не в компетенції національного уряду, а у зоні відповідальності федеральних земель. Федеральний уряд визначає загальні концепції і нормативно-правову базу, яка є обов'язковою для всіх нижчих адміністративних органів. Модель управління просторовим розвитком Німеччини є моделлю класичного федералізму, який характеризується вертикальними (між Федерацією і регіонами) і горизонтальними (між регіонами) відносинами (рис. 3).

На рівні Федерації визначаються загальні керівні принципи з конкретними цілями та кроками планування. Сполучною установою між національним урядом і федеральними землями є Конференція міністрів, які відповідають за просторове планування (Ministerkonferenz für Raumordnung), завданням якої є координація всіх питань та позицій у територіальній організації. Федеральні землі формують власні правові рамки та організаційні інструменти регіонального планування.

²³ Blotevogel H., Danielczyk R. & Münster A. Spatial Planning in Germany. *Spatial Planning Systems and Practices in Europe*, 2014. P. 83–108.

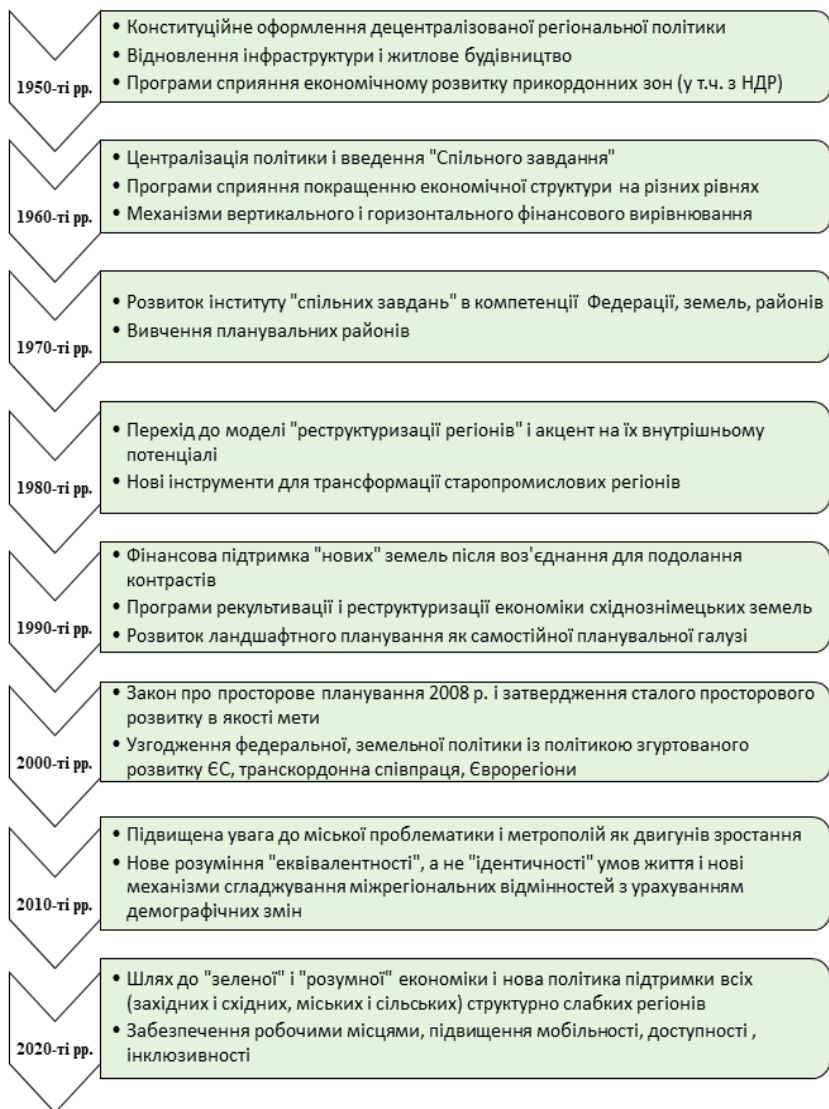


Рис. 2. Етапи еволюції регіональної політики у ФРН

Джерело: складено автором

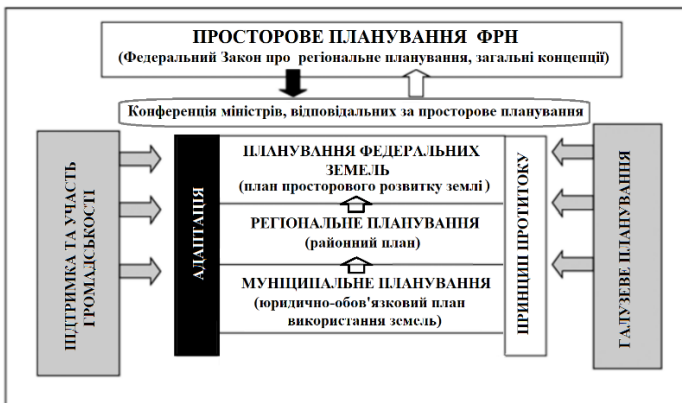


Рис. 3. Організація та інструменти просторового планування у Німеччині

Джерело: складено за²⁴

Основним інструментом територіального планування на рівні земель є План просторового розвитку землі (Landesentwicklungsplan). Він містить одну або кілька карт, а також додаткові роз'яснення у супровідному тексті, щоб деталізувати питання. Цей план стосується актуальної економічної, соціальної, інфраструктурної та екологічної ситуації і зосереджується на моделях землекористування, вільних просторах та інфраструктурі. Що стосується моделей землекористування, то німецькі планувальники досі спираються на теорію центральних місць В. Кристалера, щоб покращити рівномірний розподіл послуг по всій території – незалежно від того, що протягом останніх десятиліть ця теорія підпадала під жорстку критику.

Якщо управлінці говорять про «адаптацію», це означає зобов'язання, що кожен нижчий інституційний рівень планування повинен інтегрувати параметри вищого рівня у свої власні інструменти планування. Проте німецьке просторове планування структурується і за принципом «зустрічного потоку» (протитоку), який гарантує, що жодні заходи з вищих інстанцій не можуть бути здійснені без консультації з нижчими рівнями планування (необхідність прийняття проектних рішень на нижчому рівні розглядається як підстава для внесення відповідних змін до документації з просторового планування вищого рівня і навпаки). Так

²⁴ Mertins G., Paal M. Regional Planning in Germany. Institutional framework, instruments and effectiveness. *Estudio de casos sobre planificación regional*. 2011. P. 31–49. URL: <http://www.ub.edu/medame/PRMertins.pdf>

забезпечується гармонізація документації з просторового планування (містобудівної документації) регіонального та державного рівнів.

У 2004 р. прийнято Федеральний будівельний кодекс (Baugesetzbuch)²⁵. Він визначає компетенції планування лише на рівні муніципалітетів: на цьому рівні складаються плани використання земель (Flächennutzungsplan) та Плани забудови (Bebauungsplan). Участь громадськості є обов'язковою. «Носії громадських інтересів» – органи державної влади, організації та громадські об'єднання беруть участь у плануванні вже на ранній стадії обговорення проєктів документів.

Таблиця 1

Просторово-планувальна документація у ФРН

Рівень	Просторово-планувальна документація	Характеристика
1	2	3
Загально-державний рівень	Концепції та Стратегії Просторового Розвитку в Німеччині (Leitbilder und Handlungsstrategien für die Raumentwicklung in Deutschland)	Не містить графічної частини. Визначає стратегічні для країни завдання у сфері просторового розвитку
Рівень федеральної землі	План просторового розвитку федеральної землі (Landesentwicklungsplan)	Визначає регулювання у наступних сферах: – цілі і стратегії у сфері будівництва забезпечення існування вільних від забудови територій; – охорона територій, планування видів використання територій. Плани просторового розвитку федеральних земель розробляються щодо всієї території федеральних земель.
Рівень району	Районний план (Regionalplan)	Рівень деталізації районних планів суттєво відрізняється один від одного. Обов'язковими складовими плану є: – планування видів використання земель; – встановлення зелених зон; – планування інфраструктури. У Районних планах можуть застосовуватися інструменти галузевого (секторального) планування.

²⁵ Baugesetzbuch (BauGB), 2004. URL: <http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/bbaug/gesamt.pdf>

Закінчення таблиці 1

1	2	3
Рівень муніципалітету	Підготовчий план використання земель (Flachennutzungsplan)	Поширюється на всю територію муніципалітету і встановлює види використання територій для містобудування, а також вимоги до юридично-обов'язкового плану використання земель. Термін дії не може перевищувати 15 років.
	Юридично-обов'язковий план використання земель (Bebauungsplan)	Визначає види використання конкретних частин території муніципалітету. Розробка не є обов'язковою, як правило, юридично-обов'язковий план використання земель існує для окремих територій. План є єдиним документом, який дає власнику земельної ділянки право здійснювати будівництво, змінювати вид використання. За його відсутності, нове будівництво має бути погоджено місцевими органами влади.

Джерело: Складено за даними²⁶.

Основні документи регіонального планування наведені у табл. 1:

- плани та програми розвитку федеральних земель (Landesentwicklungsplan та Landesentwicklungsprogramm) – це стратегічні документи, що поєднують соціально-економічне та територіальне планування федеральних земель та їх районів;
- плани (Regionalpläne) районів планування (Raumordnungsregion) (країна поділена на 114 районів планування);
- комплексні плани міст (стратегії розвитку);
- стратегії розвитку міських агломерацій. Міським агломераціям, що розташовані на межі двох федеральних земель, рекомендується здійснювати спільне просторове планування.

Слід відзначити, що у територіальному плануванні Німеччини важливе місце належить ландшафтним підходам, які покладені в основу вибору тієї чи іншої форми землекористування, які набули практичного значення під час догляду за ландшафтами (Landschaftspflege)²⁷. Ландшафтне планування (Landschaftsplanung) базується на єдиних принципах врахування екологічних критеріїв при виборі напряму використання та охорони території. Цілі та завдання ландшафтного планування регламентуються Федеральним законом про охорону

²⁶ Реформування нормативно-правового регулювання будівельної галузі України. Підсумковий звіт. URL: <https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2021/04/b.rozrobka-planu-zahodiv-z-nablyzhennya-naczionalnogo-budivelnogo-zakonodavstva-do-vidpovidnoyi-peredovoyi-svitovoyi-praktyky.pdf>

²⁷ Landschaftsplanung: Ziele, Aufgaben und Inhalte. Bundesamt für Naturschutz. URL: <https://www.bfn.de/landschaftsplanung-ziele-aufgaben-und-inhalte#anchor-6895>

природи 1990 р. Основними джерелами управління на регіональному рівні у Німеччині є так звані операційні програми, які фінансуються ЄС, зокрема Європейським Фондом регіонального розвитку.

Важливою складовою моделі управління просторовим розвитком у Німеччині є участь у транскордонних програмах співробітництва. Наприклад, в межах програми INTERREG багато років поспіль зміцнюється співробітництво між Францією, Швейцарією та Німеччиною по регіону «Верхній Рейн». Нова програма INTERREG Oberrhein 2021–2027, яка була схвалена Європейською Комісією у 2022 р., пропонує п'ять пріоритетів у фінансуванні проєктів:

А. Екологічно стійкий транскордонний регіон: сприяння адаптації до змін клімату, енергетичному переходу та екологічним змінам у регіоні;

В. Більш згуртований транскордонний регіон: розвиток і розширення мобільності у регіоні Верхнього Рейну;

С. Соціальний транскордонний регіон: сприяння регіональній інтеграції в працевлаштуванні, освіті, навчанні та зміцненні здоров'я;

Д. Розумніший транскордонний регіон: підтримка інновацій і бізнесу;

Е. Транскордонний регіон ближчий до своїх громадян: розширення співпраці між адміністрацією та людьми, усунення перешкод і спрощення повсякденного життя²⁸.

Окремого федерального міністерства, яке займалося б регіональною проблематикою у Німеччині немає. Виходячи із сучасного розподілу функцій між міністерствами, питаннями просторового розвитку і «зближень умов життя» займаються Федеральне міністерство житла, міського розвитку і будівництва, Федеральне міністерство внутрішніх справ і батьківщини (назва з 2021 р.), Федеральне міністерство економіки і охорони клімату тощо, причому ці міністерства часто реорганізуються і змінюють назви. Тим не менш, стабільність у просторовому плануванні є і вона зберігається Федеральним відомством з будівництва та організації території (Bundesamt für Bauwesen und Raumordnung)²⁹ та Федерального інституту будівництва, міських і просторових досліджень (Bundesinstitut für Bau-, Stadt- und Raumforschung)³⁰, який раз на кілька років готує Звіти про організацію території (Raumordnungsberichte). В останніх йдеться про особливості та тенденції просторового розвитку країни, територіальний розподіл реалізованих і запланованих проєктів

²⁸ Oberrhein Programm 2021–2027. URL: <https://www.interreg-oberrhein.eu/wp-content/uploads/programm-interreg-oberrhein-2021-2027-genehmigt-am-29042022.pdf>

²⁹ Bundesamt für Bauwesen und Raumordnung. URL: https://www.bbr.bund.de/BBR/DE/Home/home_node.html

³⁰ Ibid.

та заходів на рівні Федерації та ЄС, вплив політики ЄС на просторовий розвиток Німеччини.

3. Простір і справедливість: уявлення про рівність умов життя

Використання простору та його динамічні зміни призводять до просторових фокусів життєдіяльності населення і знаходять вираз в наявності центрів зростання і відсталих периферій. Просторово відмінний розвиток супроводжується соціальною нерівністю в умовах життя, що означає нерівні можливості для громадян брати участь у суспільній діяльності. Масштабна нерівність може призвести до значної соціальної напруги, яка, в свою чергу, призводить до політичних конфліктів, що загрожують миру, політичних протестів або потужних міграційних рухів, що в цілому ставить під загрозу згуртованість на державному рівні.

Просторові диспропорції є результатом різного присвоєння та використання простору. Різні території пропонують своїм мешканцям різні можливості для розвитку та участі. Ці розбіжності у просторовому аспекті якості життя порушують питання прийнятності і справедливості просторової нерівності. Хоча мову можна вести про вразливість чи адаптаційні можливості окремих людей, справедливість має справу з пересічними можливостями для розвитку людей в певному життєвому просторі.

Просторова справедливість може бути обговорена на різних територіальних рівнях. Але у кожному вимірі мають бути присутні свої стандарти спостереження. Завжди повинні бути визначені рамки для оцінювання просторової справедливості: при встановленні цілей на рівні спільноти держав, наприклад ЄС, за орієнтир беруться базові соціально-економічні умови даного політичного утворення. Однак це не означає, що при цьому ігнорується проблема нерівності між більш багатими та бідними країнами в його межах. В якості політичного гасла просторова справедливість уособлена у *принципі рівності умов життя* в Німеччині (особливо після її воз'єднання), а також у цілі територіальної єдності в Європейському Союзі³¹.

Огляд літератури дав змогу визначити, що у Німеччині існує чимало сучасних праць, які розглядають просторову справедливість з філософської³²,

³¹ Hahne U., Stielike J. M. Gleichwertigkeit der Lebensverhältnisse. Zum Wandel der Normierung räumlicher Gerechtigkeit in der Bundesrepublik Deutschland und der Europäischen Union. *Ethik und Gesellschaft*, 1/2013, DOI: <https://doi.org/10.18156/eug-1-2013-art-3>

³² Nida-Rümelin J. Was bedeutet "gleichwertig" für das Leben der Menschen? *Materialiensammlung des Lehrstuhls für Bodenordnung und Landentwicklung der TUM* (Hrsg. Holger Magel), Heft 42/2010, S. 19–23.

соціально-етичної³³, географічної точки зору³⁴, а також місто-планування³⁵, регіонального розвитку³⁶. В свою чергу, на німецьких вчених здійснили свій вплив фундаментальні праці Д.Роулза, М. Санделя, П. Хагета, Е. Соджі, Д. Харві, Д. Вільямса. Цими класиками було звернено увагу на те, що справедливість має свою географію, свій просторовий вираз, який є більшим, ніж просто фонове відображення або набір фізичних атрибутів, які необхідно описати і нанести на карту. При цьому просторова справедливість не розглядається як альтернатива соціальній, економічній та екологічній справедливості, а розширює ці концепції до нового розуміння та політичної практики.

За думкою фахівців, «справедливість у просторово диференційованому суспільстві означає, що всі люди, незалежно від місця свого проживання, можуть реалізовувати свої права на свободу та розвиватися відповідно до своїх можливостей, не потерпаючи від будь-яких недоліків у зв'язку з їх місцерозташуванням і доступом до суспільних благ³⁷.

До 1980-х рр. у ФРН діяла кооперативна модель федеративних відносин, яка була заснована на ідеї взаємовигідної співпраці центру і окремих земель. Ефективна участь кожної із земель вимагала певного мінімального рівня їх згуртованості між собою, щоб поруч із федеральним рівнем міг бути представлений і субнаціональний колективний інтерес. У 1980-ті рр. здатність виробляти і заявляти цей спільний інтерес почала втрачатися. Зростання економічної нерівності загостило занепокоєння кожної землі власною економікою. Деякі землі – особливо Бремен, Саар та Нижня Саксонія – зіштовхнулися із серйозними проблемами структурного економічного занепаду. Інші, наприклад Баден-Вюртемберг та Гессен, успішно пристосувалися до нових, високотехнологічних секторів. Система фінансового вирівнювання ФРН тоді виявилася непридатною для подолання нових тенденцій, спричинених зростанням різноманітності економічних умов у землях. Землі з найвищими доходами (Баден-Вюртемберг, Гессен, Баварія та ін.)

³³ Schneider M. Raum – Mensch – Gerechtigkeit. Sozialethische Reflexionen zur Kategorie des Raumes. Verlag Ferdinand Schöningh, Paderborn. 2012. 726 S.

³⁴ Volkmann A. Sozialräumliche Benachteiligung unter Schrumpfungsbedingungen. In: Altröck, U., Kunze, R. (eds) *Städterneuerung und Armut. Jahrbuch Städterneuerung*. Springer VS, Wiesbaden. 2016. S. 151–170. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-658-13418-1_7

³⁵ Fiedler J. Spatial Justice – Ein städtebauliches Wertesystem. *Radical Standard. Zur städtebaulichen Umsetzung von Spatial Justice*. Institut für Städtebau, TU Braunschweig, 2012. S. 7–9. URL: www.archurb.at/wp-content/uploads/Spatial-Justice_201205.pdf

³⁶ Hahne U., Stielike J. M. Gleichwertigkeit der Lebensverhältnisse. Zum Wandel der Normierung räumlicher Gerechtigkeit in der Bundesrepublik Deutschland und der Europäischen Union. *Ethik und Gesellschaft*, 1/2013, DOI: <https://doi.org/10.18156/eug-1-2013-art-3>

³⁷ Ibid.

вимушені були ділитися своїми доходами із більш слабкими. Навпаки, деякі землі з низькими доходами були впевнені, що вони недостатньо одержують від системи фінансового вирівнювання. Остання була побудована на різниці в рівні доходів земель і майже не брала до уваги специфічні для кожної з них витрати. А якраз землі, на які вплинув структурний економічний занепад, не лише втрачали доходи, але й збільшували свої витрати у зв'язку з економічною кризою³⁸.

У німецькій моделі управління просторовим розвитком «стандартний» рівень інфраструктурної доступності, оснащеності, доступності того чи іншого місця є ключом до розуміння конкурентоспроможності територій. Сполучення «жорстких» факторів, серед яких близькість розташування до автошляхів чи залізниць (Deutsche Bahn), телекомунікаційних компаній (Deutsche Telecom), енергетичних компаній тощо, а також «м'яких» факторів, серед яких екологічна привабливість території, культурна спадщина, забезпеченість послугами і соціальною інфраструктурою, розглядаються як переваги в рамках штандортної теорії (Standort – місцезроташування).

Після возз'єднання німецьких земель Німеччина поповнила число європейських країн із ще більш значними розривами між окремими регіонами, відповідно подолання диспропорцій економічного, а також соціального розвитку залишилося проблемою № 1 регулювання її просторового розвитку. Якщо окремі райони Німеччини (особливо великі агломерації «старих» земель) продовжували стрімко розвиватися і приваблювати населення, то інші, особливо «нові» землі колишньої НДР, суттєво відставали в рівні та якості життя, і такі відмінності могли бути прийняті в сенсі теорій справедливості тільки у тому випадку, коли відстаючі райони мали б свої можливості або отримували преференції. Необхідність існування справедливого балансу у розподілі ресурсів, товарів, об'єктів інфраструктури (так зв. розподільча справедливість) змушувала німців спрямовувати чималі кошти на підтримку «нових» земель. Водночас така політика виявилася не досить ефективною, адже *насичення товарами чи коштами не означало формування підстав для тих чи інших територій бути успішними*. У новому тисячолітті роль держави у Німеччині стала вбачатися в іншому: держава не мала бути постійним «постачальником» ресурсів, але мала бути помічником і гарантом основних прав громадян в отриманні ними всіх основних послуг, незалежно від місця проживання, а також у безпеці, добробуті і стабільності. Формувалася нова модель просторової справедливості.

³⁸ Бурнасов А. С. Эволюция системы федеративных отношений в современной Германии (конец XX – начало XXI вв.): автореф. дис. ... к-та ист. наук. Екатеринбург, 2007. 26 с.

Як і в інших країнах, у Німеччині тривали дискусії і протилежного плану: «зміцнюйте сильних» замість «підтримайте слабких». Ці ідеї також були дуже популярними. Але теоретики і практики почали уважніше придивлятися до класиків теорії справедливості, які виступаючи за принцип рівності прав і основних свобод, допускали нерівність у знаннях, різну готовність і здібності людей. Адаптуючи ці ідеї до простору, німці почали казати про неминучу просторову нерівність. Конференція міністрів Німеччини з регіонального планування у 2006 р. визнала нерівність «до певної міри»³⁹, на цій конференції були затверджені керівні принципи і стратегії дій у галузі просторового розвитку у Німеччині, які повністю замінили рамки політики просторового планування 1990-х рр.

Сьогодні існують різні підходи до вимірювання і оцінки просторової справедливості: національна стратегія сталого розвитку федерального уряду Німеччини від 2002 р. та відповідний звіт про просторове планування 2005 р. посилаються на модель сталого розвитку з трьох стовпів: економічна конкурентоспроможність, соціальна та просторова справедливість та збереження природних основ життя. Для цього було розроблено 17 основних індикаторів і цільових значень⁴⁰, якими охоплені економічні, освітні, екологічні аспекти, а також критерії інфраструктурного забезпечення. Мова йде про розподільну справедливість і державні гарантії рівності в інфраструктурній політиці.

Багато вчених наголошують на тому, що вимога рівності не може поширюватися на рівень добробуту чи робочі місця, які доступні у тому чи іншому регіоні, навіть якщо це має вирішальний вплив на якість життя. Є сенс зосереджувати увагу *не на розподільній справедливості, а на створенні рівності шансів (можливостей)*⁴¹.

У 2015 р. в Баварії (на замовлення Баварської комісії «Рівні умови життя у всій Баварії» і у співробітництвом із депутатами і

³⁹ Leitbilder und Handlungsstrategien für die Raumentwicklung in Deutschland. Verabschiedet von der Ministerkonferenz für Raumordnung am 30.06.2006. URL: https://www.gmkonline.de/_beschluesse/Protokoll_80-GMK_Top1301_Anlage_Leitbilddokument-Raumentwicklung.pdf

⁴⁰ Milbert A. Vom Konzept der Nachhaltigkeitsindikatoren zum System der regionalen Nachhaltigkeit. *Informationen zur Raumentwicklung*, Heft 1/2013. S. 37–50.

⁴¹ Hahne U., Stielike J. M. Gleichwertigkeit der Lebensverhältnisse. Zum Wandel der Normierung räumlicher Gerechtigkeit in der Bundesrepublik Deutschland und der Europäischen Union. *Ethik und Gesellschaft*. 2013. № 1. DOI: <https://doi.org/10.18156/eug-1-2013-art-3>

парламентськими групами) науковцями^{42, 43} було представлено концепцію нової просторової справедливості (рис. 4), яка включала чотири виміри:

- Справедливість можливостей (шансів);
- Справедливість у розподілі;
- Процедурна справедливість;
- Справедливість по відношенню до майбутніх поколінь.

Якщо подивитися на цю модель, то сюди включено багато аспектів, які не просто виміряти, зокрема політика справедливого використання землі, освітня політика, соціально справедливе міське та житлове будівництво, інклюзивне суспільство, рівні права, громадська участь.



Рис. 4. Модель просторової справедливості

Наразі триває пошук адекватних критеріїв і систем відліку за кожним з представлених напрямів. Зокрема, «чутливість до відмінностей» вказує на те, що мова йде не про рівність, а про адекватне, специфічне для певної місцевості, еквівалентне забезпечення. «Вимірювання» справедливості між поколіннями, ймовірно, також являє собою чималу проблему, тому що йдеться про питання екологічної стійкості, ефективності заходів щодо обмеження глобального потепління, збереження біорізноманіття, чистої питної води, захисту ґрунтів та рослин, зменшення

⁴² Magel H. Mehr Gerechtigkeit für ländliche Räume oder: Jürgen Busses lebenslanger Kampf für "seine" Landgemeinden. In: Busse! 26 Jahre Bayerischer Gemeindetag. 16 Jahre Geschäftsführendes Präsidialmitglied. Festschrift für Dr. Jürgen Busse. Verlagsgruppe Hühlig Jehle Rehm, München. 2015. S. 149–159.

⁴³ Miosga M. Gleichwertige Lebensverhältnisse in Bayern – Nicht nur Aufgabe der Kommunen. *Bayern Forum der Friedrich-Ebert Stiftung*. 2015. URL: <https://library.fes.de/pdf-files/akademie/bayern/11597.pdf>

землекористування. Слід брати до уваги і так звані ситуаційні показники, адже потреби і ціннісні орієнтири людей змінюються в залежності від життєвих обставин, віку, в процесі життя тощо. Відповіді щодо «справедливої» оцінки умов життя можуть бути надані самими громадянами, тому критерії оцінки в кінцевому підсумку можна знайти лише у прозорому переговорному процесі між муніципалітетами, місцевими органами влади і державою⁴⁴.

Просторова справедливість у плануванні розглядається як навмисний і цілеспрямований акцент на географічних аспектах справедливості чи несправедливості. Реалізація просторової справедливості залежна від двох інструментів – регіону та просторового бачення (візії). *Регіонами* є фактично регіональні спільноти (громади), геополітичні території, регіональні соціуми, які беруть участь у формуванні невідкладних соціально-економічних потреб, сприянні локальним ефектам ефективного розвитку (конкурентоспроможності). Термін «регіон» є трансдисциплінарним, використовується в різних значеннях і у різних просторових вимірах. У зв'язку з просторовим плануванням «регіон» слід розуміти як просторову одиницю, «опорну поверхню» для регіональних планів. Але розбіжності щодо масштабу, розмежування та організації регіонів планування, які і досі існують, формують дуже відмінну картину щодо регіонів планування і часом охоплення їх детальними планами розвитку території. *Просторові візії* розглядаються як інструменти, які повинні бути розроблені та впроваджені регіонами для реалізації просторової справедливості – тут повинні бути визначені довгострокові цілі.

У просторовому плануванні Німеччини значна роль відведена *просторовій візії* (рис. 5) – базовій концепції (концепціям) розвитку території, основним цілям, які планувальники хочуть просторово реалізувати. За деякими підходами, просторова візія – це метод, інструмент регіональної політики, який використовується для того, щоб схематично відобразити як буде розвиватися територія згідно з тим чи іншим планом. Візії розглядаються як моделі майбутнього, які стосуються конкретних територіальних контекстів, розробляються державними, приватними групами і представляються громадськості⁴⁵.

Виходячи з того, що основними компонентами, які прямо впливають на рівень просторової справедливості є потенційна мобільність

⁴⁴ Kötter T. Gleichwertigkeitspostulat für ländliche Räume – verlorenes Ziel oder neue Vision? In: Deutsche Landeskulturgesellschaft (Hrsg.): Visionen der Landentwicklung in Deutschland. Schriftenreihe der DLKG, Sonderheft 8/2016, S. 76–95.

⁴⁵ Fabbro S., & Mesolella A. Multilevel Spatial Visions and Territorial Cohesion: Italian Regional Planning between the TEN-T corridors, ESDP polycentrism and Governmental 'Strategic Platforms'. Planning Practice & Research, 2010. 25 (1), 25–48.

населення і доступність (яка розглядається двояко: як доступність місць (місце досяжне чи недосяжне для людини або певної групи людей) і як доступність людини (людина має (чи ні) доступ до певного набору місць), то важливе місце у планувальних документах на різних територіальних рівнях мають посідати питання планування мобільності і доступності.

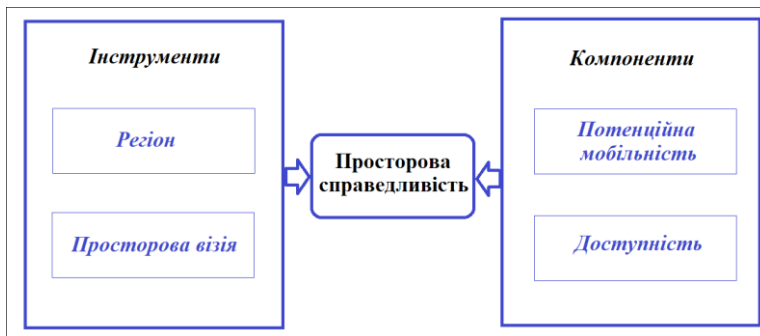


Рис. 5. Інструменти і компоненти досягнення просторової справедливості

Забезпечення мобільності означає досягнення легкості і комфортності переміщення у просторі, підвищення «спроможності людини долати відстань у просторі» незалежно від її вибору (щодо способу життя, купівлі засобу переміщення тощо). Важливими залишаються два напрями: а) здатність робити вибір щодо потенційної мобільності через особистий спосіб життя і б) просторові можливості бути мобільним.

Координація планування мобільності та доступності у німецькій культурі просторового планування протягом історії існування цього питання «переміщувалася» між різними рівнями управління. Після Другої світової війни основною метою просторового планування у Німеччині була відбудова країни (зосередженість на будівництві житла і транспорту), нині всі ієрархічні рівні мають відповідальність за регіональну політику, але планування мобільності та доступності стикається із проблемою узгодженості між галузевими і власне просторовою політиками. Тим не менш, вони є неодмінними складовими найважливіших стратегій. Зокрема, у документі «Концепції та стратегії дій щодо просторового розвитку Німеччини» 2016 р.⁴⁶ йдеться про

⁴⁶ Leitbilder und Handlungsstrategien für die Raumentwicklung in Deutschland (2016). URL: <https://www.bmi.bund.de/SharedDocs/downloads/DE/veroeffentlichungen/themen/>

перебудову стандартів територіального планування в напрямі гарантування еквівалентних умов проживання, особливо щодо забезпечення доступності послуг всіх видів.

Це пояснюється тим, що керівні принципи територіального планування та розвитку завдяки введенню у 2006 р. міських регіонів зростання і акценті на інноваціях, схоже, не дуже спрацювали в плані «забезпечення рівних умов життя» в усіх частинах країни»⁴⁷. Новий підхід має визнати нерівномірність території та необхідність соціальної солідарності та просторової справедливості, розвиваючи нові типи партнерства між містом і селом, сприяючи новому самопочуттю сільських територій та розглядаючи сільські райони як економічно та соціально важливі місця. Незважаючи, що еквівалентність умов життя як гасло було прописане і у Керівних принципах 2006 р., перегляд їх в 2016 р. був здійснений через більш глибокий акцент на справедливості і мобільності, партнерстві між міськими і сільськими районами, а також в руслі зростаючих транскордонних та загальноєвропейських взаємозалежностей.

Є й інші актуальні аспекти просторової справедливості, які розглядаються з огляду на сучасні транскордонні процеси. Зокрема, це задоволення інтересів всіх людей, які знаходяться (хай і тимчасово) в одному публічному просторі. І тут для Німеччини, яка, зокрема, прийняла дуже багато мігрантів з різних країн, у т.ч. у 2022 р. і з України, проблема рівності, різноманіття і демократії є однією з найбільших, адже концепції розвитку територій мають бути узгоджені і з поглядами на те, як міграція сприймається і позиціонується в німецькому суспільстві⁴⁸.

ВИСНОВКИ

19 квітня 2022 р. Європейська Комісія прийняла Угоду про партнерство з Німеччиною, яка встановлює інвестиційну стратегію на суму понад 20 млрд євро на фінансування політики згуртованості на період 2021–2027 рр. Фонди згуртованості продовжать підтримувати

heimat-integration/raumordnung/leitbilder-und-handlungsstrategien-raumordnung.pdf?__blob=publicationFile&v=3

⁴⁷ Leitbilder und Handlungsstrategien für die Raumentwicklung in Deutschland (2016). URL: https://www.bmi.bund.de/SharedDocs/downloads/DE/veroeffentlichungen/themen/heimat-integration/raumordnung/leitbilder-und-handlungsstrategien-raumordnung.pdf?__blob=publicationFile&v=3

⁴⁸ Jahre S. Postmigrant Spatial Justice? The Case of 'Berlin Develops New Neighbourhoods' (BENN). URL: <https://doi.org/10.17645/up.v6i2.3807>

німецькі регіони на їх шляху до економічної, соціальної та просторової справедливості, підтримуючи «зелений» і «цифровий» перехід⁴⁹.

Тим не менш, мета прагнення до створення рівних (еквівалентних) умов життя була незмінною на різних етапах розвитку просторового планування у Німеччині, через різні програми сприяння розвитку чи вдосконалення структури економіки. Принципово ситуація актуалізувалася, коли в результаті возз'єднання старих і нових земель виникли дуже значні просторові диспропорції, і вирівнювання умов життя, якщо і бачилося досяжним, то лише у тривалій перспективі. Створення «однорідних» умов життя трансформувалося на мету досягнення не «рівних», але «еквівалентних» умов життя, що було винесено в якості великої поправки до Основного закону у 1994 р.

Однак інструменти для досягнення цієї мети досі не відкориговані. Практичні наслідки цієї поправки були незначними. Це, можливо, пояснює, чому еквівалентні умови життя іноді все ще розуміються як рівні. Мета «зближення» в умовах життя знову стала актуальною в середині 2000-х рр. З огляду на серйозні демографічні зміни у нових федеративних землях, дедалі більш нестабільну фінансову ситуацію в державному секторі та вкрай повільне економічне зростання, стало очевидним, що ідентичність або навіть еквівалентність умов життя навряд чи досяжна у принципі. Очевидно, що еквівалентність слід розглядати менше з точки зору розподільної справедливості, а більше – з точки зору рівних можливостей – зайнятості, інфраструктурних, екологічних, туристичних тощо. Рівні потенційні можливості людей, які вони мають у різних регіонах, є передумовою для реалізації основного права на вільний розвиток. З точки зору часу, слід нарешті зазначити, що стандарти справедливості, як і всі соціальні та політичні цінності, можуть бути прийняті у контексті не тільки простору, але і часу. З прискоренням соціальних змін, цифровізацією та демографічною трансформацією, дискусія з цього приводу буде продовжуватися.

АНОТАЦІЯ

З точки зору актуальних викликів дедалі більш актуальним стає аналіз зарубіжного досвіду управління регіональним розвитком. Це формує запит на актуалізацію знань про принципи та інструменти просторового планування, які є дієвими на рівні ЄС і окремих країн, тим більше, що прагнення до солідарності і стійкості в Україні беззаперечні. У роботі розглянуто досвід реалізації регіональної політики ЄС та одного з найстаріших його членів, який пропонує відпрацьовану форму

⁴⁹ EU cohesion policy: Commission adopts €20 billion Partnership Agreement with Germany for 2021–2027. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_22_2442

інституційної підтримки та супроводження проєктів розвитку територій різного рівня. Встановлено, що подолання просторових диспропорцій потребує фундаментального розуміння неможливості створити однакові умови життя скрізь: про це каже еволюція принципів регіональної політики у Німеччині в останні десятиріччя. Водночас сучасна апеляція до еквівалентності можливостей підтверджує справедливість і практичну цінність концепції географічного посибілізму.

Література

1. Регіональна політика Європейського Союзу : підручник / [за ред. В. Чужикова. Київ : КНЕУ. 2016. 495 с. URL: https://kneu.edu.ua/userfiles/evrointegracii/Pidruchnuk_ERDM_2016.pdf.

2. Cohesion policy 2021–2027 – budget in brief. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/en/newsroom/panorama/2021/12/12-01-2021-cohesion-policy-2021-2027-budget-in-brief.

3. Regional Cohesion in Europe 2020–2021: Insights from the EIB Investment Survey. URL: https://www.eib.org/attachments/publications/eibis_2020_regional_cohesion_en.pdf.

4. ESDP European Spatial Development Perspective: Towards Balanced and Sustainable Development of the Territory of the European Union (1999). URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/reports/pdf/sum_en.pdf.

5. Territorial Agenda of the European Union: Towards a More Competitive and Sustainable Europe of Diverse Regions (2007). URL: https://territorialagenda.eu/wp-content/uploads/Territorial_Tgenda_EU_2007.pdf.

6. Territorial Agenda of the European Union 2020: Towards an Inclusive, Smart and Sustainable Europe of Diverse Regions (2011). URL: https://territorialagenda.eu/wp-content/uploads/territorial_agenda_2020.pdf.

7. Territorial Agenda 2030: A Future for All Places (2020). URL: https://territorialagenda.eu/wp-content/uploads/TA2030_jun2021_en.pdf.

8. Lefebvre H. La Révolution Urbaine. *L'Homme et la société*. 1970, № 18, Sociologie économie et impérialisme. P. 312–315.

9. Harvey D. Social justice and the city. Oxford, 1988. 302 p.

10. Soja E. W. The city and spatial justice. URL: <https://www.jssj.org/wp-content/uploads/2012/12/JSSJ1-1en4.pdf>.

11. Soja E. Spatializing the urban, Part I, City, 14:6, p. 629–635. URL: <https://doi.org/10.1080/13604813.2010.539371>

12. Soja E. W. Postmodern Geographies. The Reassertion of Space in Critical Social Theory. URL: <https://mars1980.github.io/Space/resources/post-moderngeographies.pdf>.

13. Fainstein S. S. Competitiveness, Cohesion, and Governance: Their Implications for Social Justice. *Int. J. Urban Reg. Res.* 2001, 25, 884–888.

14. Storper M. Justice, efficiency and economic geography: Should places help one another to develop? *Eur. Urban Reg. Stud.* 2011, 18, 3–21.

15. Volkmann A. Sozialräumliche Benachteiligung unter Schrumpfbedingungen. In: Altrock, U., Kunze, R. (eds) Stadterneuerung und Armut. Jahrbuch Stadterneuerung. Springer VS, 2017. Wiesbaden. S. 151–170. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-658-13418-1_7.

16. Aring J: Mehr Selbstverantwortung vor Ort. Lokale Gestaltungsmöglichkeiten zur Sicherung der Daseinsvorsorge. *Stadt und Gemeinde*, 1–2/2013, S. 21–23.

17. Региональная политика стран ЕС. Центр европейских исследований ИМЭМО РАН / отв. ред. А. В. Кузнецов. М. : ИМЭМО РАН, 2009. 230 с.

18. Lendi M., & Hübler K.-H. Ethik in der Raumplanung: Zugänge und Reflexionen (Forschungs- und Sitzungsberichte der ARL, 2004. Band 221). Hannover: Verl. d. ARL. 297 S. URL: <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-341693>.

19. Основной закон Федеративной Республики Германии. Конституции государств Европейского союза. Под общ. ред. Л. А. Окунькова. М. 1997. С. 181–234.

20. Raumordnungsgesetz vom 8. April 1965. URL: https://www.bgbl.de/xaver/bgbl/start.xav?start=//%5B@attr_id=%27bgbl165s0306.pdf%27%5D#__bgbl_%2F%2F*%5B%40attr_id%3D%27bgbl165s0306.pdf%27%5D__1653904780951.

21. Mertins G., Paal M. Regional Planning in Germany. Institutional framework, instruments and effectiveness. *Estudio de casos sobre planificación regional*. 2011. P. 31–49. URL: <http://www.ub.edu/medame/PRMertins.pdf>.

22. Raumordnungsgesetz 2008. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/rog_2008/ROG.pdf.

23. Waterhout A., Othengrafen F., & Sykes O. Neo-liberalization Processes and Spatial Planning in France, Germany, and the Netherlands: An Exploration. *Planning Practice & Research*, 2013. 28 (1), 141–159.

24. Blum M., McLaughlin E., Hanley N. Accounting for Sustainable Development over the Long-Run: Lessons from Germany. *German Economic Review*. 2019. Volume 20, Issue 4. P. 410–446. URL: <https://doi-org.proxylibrary.hse.ru/10.1111/geer.12148>.

25. Blotvogel H., Danielzyk R. & Münter A. Spatial Planning in Germany. *Spatial Planning Systems and Practices in Europe*, 2014. P. 83–108.

26. Baugesetzbuch (BauGB), 2004. URL: <http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/bbaug/gesamt.pdf>.

27. Landschaftsplanung: Ziele, Aufgaben und Inhalte. Bundesamt für Naturschutz. URL: <https://www.bfn.de/landschaftsplanung-ziele-aufgaben-und-inhalte#anchor-6895>.

28. Реформування нормативно-правового регулювання будівельної галузі України. Підсумковий звіт. URL: <https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2021/04/b.rozrobka-planu-zahodiv-z-nablyzhennya-nacziionalnogo-budivelnogo-zakonodavstva-do-vidpovidnoyi-peredovoyi-svitovoyi-praktyky.pdf>.

29. Oberrhein Programm 2021–2027. URL: <https://www.interreg-oberrhein.eu/wp-content/uploads/programm-interreg-oberrhein-2021-2027-genehmigt-am-29042022.pdf>.

30. Bundesamt für Bauwesen und Raumordnung. URL: https://www.bbr.bund.de/BBR/DE/Home/home_node.html.

31. Hahne U., Stielike J. M. Gleichwertigkeit der Lebensverhältnisse. Zum Wandel der Normierung räumlicher Gerechtigkeit in der Bundesrepublik Deutschland und der Europäischen Union. *Ethik und Gesellschaft*, 1/2013, DOI: <https://doi.org/10.18156/eug-1-2013-art-3>.

32. Nida-Rümelin J. Was bedeutet “gleichwertig” für das Leben der Menschen? *Materialiensammlung des Lehrstuhls für Bodenordnung und Landentwicklung der TUM* (Hrsg. Holger Magel), Heft 42/2010, S.19–23.

33. Schneider M. Raum – Mensch – Gerechtigkeit. Sozialethische Reflexionen zur Kategorie des Raumes. Verlag Ferdinand Schöningh, Paderborn. 2012. 726 S.

34. Volkmann A. Sozialräumliche Benachteiligung unter Schrumpfbedingungen. In: Altrock, U., Kunze, R. (eds) *Stadterneuerung und Armut. Jahrbuch Stadterneuerung*. Springer VS, Wiesbaden. 2016. S. 151–170. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-658-13418-1_7.

35. Fiedler J. Spatial Justice – Ein städtebauliches Wertesystem. *Radical Standard. Zur städtebaulichen Umsetzung von Spatial Justice*. Institut für Städtebau, TU Braunschweig, 2012. S. 7–9. URL: www.archurb.at/wp-content/uploads/Spatial-Justice_201205.pdf.

36. Бурнасов А. С. Эволюция системы федеративных отношений в современной Германии (конец XX – начало XXI вв.) : автореф ... к-та ист. наук, Екатеринбург, 2007. 26 с.

37. Leitbilder und Handlungsstrategien für die Raumentwicklung in Deutschland. Verabschiedet von der Ministerkonferenz für Raumordnung am 30.06.2006. URL: https://www.gmkonline.de/_beschuesse/Protokoll_80-GMK_Top1301_Anlage_Leitbilddokument-Raumentwicklung.pdf.

38. Milbert A. Vom Konzept der Nachhaltigkeitsindikatoren zum System der regionalen Nachhaltigkeit. *Informationen zur Raumentwicklung*, Heft 1/2013, S. 37–50.

39. Magel H. Mehr Gerechtigkeit für ländliche Räume oder: Jürgen Busses lebenslanger Kampf für »seine« Landgemeinden. In: Busse! 26 Jahre Bayerischer Gemeindetag. 16 Jahre Geschäftsführendes Präsidialmitglied. Festschrift für Dr. Jürgen Busse. Verlagsgruppe Hüthig Jehle Rehm, München. 2015. S. 149–159.

40. Miosga M. Gleichwertige Lebensverhältnisse in Bayern – Nicht nur Aufgabe der Kommunen. Bayern Forum der Friedrich-Ebert Stiftung. 2015. URL: <https://library.fes.de/pdf-files/akademie/bayern/11597.pdf>.

41. Kötter T. Gleichwertigkeitspostulat für ländliche Räume – verlorenes Ziel oder neue Vision? In: Deutsche Landeskulturgesellschaft (Hrsg.): Visionen der Landentwicklung in Deutschland. Schriftenreihe der DLKG, Sonderheft 8/2016, S. 76–95.

42. Fabbro S., & Mesolella A. Multilevel Spatial Visions and Territorial Cohesion: Italian Regional Planning between the TEN-T corridors, ESPD polycentrism and Governmental 'Strategic Platforms'. *Planning Practice & Research*, 2010. 25 (1), 25–48.

43. Leitbilder und Handlungsstrategien für die Raumentwicklung in Deutschland (2016). URL: https://www.bmi.bund.de/SharedDocs/downloads/DE/veroeffentlichungen/themen/heimat-integration/raumordnung/leitbilder-und-handlungsstrategien-raumordnung.pdf?__blob=publicationFile&v=3.

44. Jahre S. Postmigrant Spatial Justice? The Case of 'Berlin Develops New Neighbourhoods' (BENN) URL: <https://doi.org/10.17645/up.v6i2.3807>.

45. EU cohesion policy: Commission adopts €20 billion Partnership Agreement with Germany for 2021–2027. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_22_2442.

Information about the author:

Gukalova Iryna Volodymyrivna,

Doctor of Geographical Sciences, Professor,

Leading Researcher,

Institute of Geography, National Academy of Sciences of Ukraine

44, Volodymyrska str., Kyiv, 01030, Ukraine